

Motion till riksdagen 2022/23:2403

av **Gudrun Nordborg m.fl. (V)**

med anledning av prop. 2022/23:126 Hemliga tvångsmedel – effektiva verktyg för att förhindra och utreda allvarliga brott

1 Innehållsförteckning

1 Innehållsförteckning	1
2 Förslag till riksdagsbeslut.....	2
3 Inledning.....	2
4 Regeringens förslag	3
5 Vänsterpartiets ställningstagande	3
5.1 Användning av hemliga tvångsmedel i preventivt syfte.....	4
5.2 Nya straffvärdeventiler för flerfaldig brottslighet	6
5.3 Utvidgade brottskataloger.....	7
5.4 Nya möjligheter att utreda vem som skäligen kan misstänkas för ett brott.....	8
5.5 Beslut om hemlig rumsavlyssning och hemlig kameraövervakning ska kunna knytas till en person	9
5.6 Ökad användning av överskottsinformation	10
5.7 Avslutande synpunkter	11

2 Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen avslår proposition 2022/23:126.

3 Inledning

Vänsterpartiet värnar demokratiska grundvärden som rättssäkerhet och skyddet för den personliga integriteten. Den tekniska utvecklingen och den allt större möjligheten till datainsamling av privata uppgifter innebär en stor utmaning. I dag är det möjligt att samla in en stor mängd uppgifter av känslig karaktär som visar var människor befinner sig och vilka rutiner de har. Det är därför av yttersta vikt att skyddet för den personliga integriteten hela tiden utvecklas i takt med den ökande digitaliseringen. Vi vill samtidigt inte försvåra de brottsbekämpande myndigheternas arbete med att utreda och beivra brott. Därför är vi även angelägna om att det finns ett regelverk som ger ett gott skydd för Sveriges och landets invånares säkerhet. Det måste kunna ställas höga krav på att terrorism och grov brottslighet bekämpas på ett effektivt sätt med hjälp av lagstiftning som bygger på de grundläggande rättsliga principerna i en rättsstat. Förslag som innebär nykriminalisering eller straffskärpningar ska alltid vara väl underbyggda och ha analyserats utifrån nödvändighet, effektivitet och proportionalitet. Detta gäller även ny tvångsmedelslagstiftning.

Vi ser med stor oro på den utveckling som skett sedan början av 2000-talet och som lett till att vi i dag börjar närma oss ett övervakningssamhälle. Frågor om personlig integritet och mänskliga rättigheter får gång på gång stå tillbaka. Varje inskränkning har motiverats utifrån skenbart goda syften som effektivare brottsbekämpning och ett generellt ökat skydd för invånarna. Sammantaget framstår dock helheten av två decenniers skärpta lagar när det gäller t.ex. kamerabevakning, hemliga tvångsmedel, signalspaning, utlänningskontroll och åtgärder i syfte att hindra terrorism som illavarslande. Varje inskränkning som godtas tenderar att bereda väg för ännu fler och mer ingripande åtgärder. Argument i stil med att den som har rent samvete inte har något att frukta riskerar att bli urvattnade floskler ju fler inskränkningar av den personliga integriteten som accepteras. Konsekvenserna för samhällsklimatet och demokratin på lång sikt är svåra att överblicka.

Ökad övervakning av människor innebär inte automatiskt minskad kriminalitet. Snarare riskerar vissa av de genomförda åtgärderna att invagga oss i falsk trygghet. Trots de senaste årens stora resurstillskott till polisen, höjningar av flera straff och ökad användning av hemliga tvångsmedel så har gängrelaterade brott och skjutningar inte minskat. Polisens uppkläring av mord och skjutningar i gängmiljö har samtidigt sjunkit. Det visar att det är andra åtgärder som behövs. Från och med december 2022 och under våren 2023 blev situationen i framför allt Stockholm akut. Samtidigt är det kris i stora delar av kriminalvården med överfulla häkten och anstalter bl.a. därför att fängelsestraffen generellt blivit längre.

Regeringen måste omgående ta ett helhetsgrepp på problematiken med utgångspunkt i forskning och beprövad erfarenhet. Dessvärre låter högerpartierna ofta känslor, tyckande och ren populism ligga till grund för rättspolitiska åtgärder. Men för att verkligen minska den grova kriminaliteten och stärka människors trygghet i utsatta områden krävs, i stället för politikernas prat om längre och hårdare straff, visitationszoner

och avlyssning utan brottsmisstanke, en gemensam politisk vilja att minska klassklyftorna i samhället. Tyvärr bygger högerregeringens förslag i Tidöavtalet för att bekämpa brottsligheten på SD:s repressiva politik. Men de föreslagna åtgärderna om mer hemliga tvångsmedel, avskaffad villkorlig frigivning, längre straff, avskaffande av den s.k. mängdrabatten vid flerfaldig brottslighet, förvaringsstraff, sänkt straffmyndighetsålder och särskilda ungdomsfängelser kommer inte att leda till minskad kriminalitet. Åtgärderna riskerar tvärtom att bli kontraproduktiva.

Vänsterpartiets inställning är och kommer att förbli att de mänskliga rättigheterna är odelbara. Dessvärre blir de mänskliga rättigheterna ofta ifrågasatta. Vi kommer inte att ge vika för dessa attacker, utan vårt mål är att ständigt försvara de friheter som är en förutsättning för att demokratin ska bestå och utvecklas. Vi är övertygade om att demokrati inte kan försvaras genom att begränsningar i de demokratiska rättigheterna införs. De rättigheter som generationer före oss slagits för att få till stånd måste i stället bevaras och utvecklas.

4 Regeringens förslag

Regeringens proposition bygger på utredningar som tillsattes av den förra regeringen. Förslagen som nu läggs fram är en överenskommelse mellan högerregeringen och SD. Enligt regeringen är syftet med förslagen att bekämpa allvarlig brottslighet och på så sätt öka tryggheten i samhället. Förslagen innebär bl.a. att s.k. preventiva tvångsmedel ska få användas i fler fall i syfte att förhindra särskilt allvarlig brottslighet som förekommer inom kriminella nätverk. Under en förundersökning ska hemliga tvångsmedel få användas för att utreda flera brott vars samlade straffvärde överstiger en viss nivå. Brottskatalogerna ska utvidgas så att hemliga tvångsmedel kan användas för att utreda fler typer av brott. Tillstånd till hemlig rumsavlyssning och hemlig kameraövervakning ska få knytas till en misstänkt person i stället för till en viss plats. Vidare ska över-skottsinformation som har kommit fram vid hemliga tvångsmedel få användas för andra ändamål.

5 Vänsterpartiets ställningstagande

Vänsterpartiet har tidigare föreslagit en bred översyn av användningen av hemliga tvångsmedel och dess konsekvenser för skyddet för den personliga integriteten (mot. 2021/22:462). Vår uppfattning är att samtliga redan genomförda, föreslagna och kommande åtgärder som syftar till att bekämpa grov kriminalitet, terrorism och våldsbejakande extremism måste bedömas som en helhet. Frågan vi ställer oss är om dessa åtgärder sammantagna är proportionella i förhållande till syftet och om de är effektiva för att uppnå målet. I åtgärderna ingår de hemliga tvångsmedlen som en del. Vi har konsekvent ifrågasatt nyttan med tidigare regeringars genomförda förslag om nya hemliga tvångsmedel, som hemlig dataavläsning, och utvidgningar av möjligheterna att använda sådana tvångsmedel (se t.ex. mot. 2019/20:3451). Våra främsta argument för att ifrågasätta bestämmelserna om och användningen av hemliga tvångsmedel är brister i rättssäkerheten, bristande proportionalitet och oklar effektivitet. Dessa argument gör sig gällande även beträffande den nu aktuella propositionen.

I en artikel från 2022¹ varnar Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens (SIN) ordförande för utvecklingen när det gäller hemliga tvångsmedel. Även om de brottsbekämpande myndigheterna har behov av effektiva verktyg för att kunna bekämpa den organiserade kriminaliteten och hemliga tvångsmedel kan vara en del i det, så är utvecklingen oroande. Det finns, enligt SIN:s ordförande, en uppenbar risk för att strävan efter att snabbt kunna ge polis och åklagare nya verktyg gör att behovet av analys och utvärdering av de sammantagna effekterna blir lidande. Vidare är det problematiskt att det pågår flera parallella utredningar och lagstiftningsärenden som rör hemliga tvångsmedel samtidigt. EU-domstolen har också ställt tydliga krav på att hemliga tvångsmedel endast får användas för att utreda allvarlig brottslighet. Det innebär att särskilt den omfattande utvidgningen av de s.k. brottskatalogerna och införandet av de s.k. straffvärdesventilerna i de nya förslagen är problematiska (se nedan). Då brott som inte alltid har särskilt höga straffvärden föreslås omfattas riskerar det att skapa ett alltför stort utrymme för bedömningar.

Lagrådet skriver i sitt yttrande att delar av regeringens förslag om utvidgning av tillämpningsområdet för de hemliga tvångsmedlen riskerar att anses som oförenliga med EU-rätten.

Här nedan redogör vi för Vänsterpartiets synpunkter på några av förslagen.

5.1 Användning av hemliga tvångsmedel i preventivt syfte

I lagen (2007:979) om åtgärder för att förhindra vissa särskilt allvarliga brott (preventivlagen) finns bestämmelser om möjligheten att använda hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation, hemlig övervakning av elektronisk kommunikation och hemlig kameraövervakning om det med hänsyn till omständigheterna finns en påtaglig risk för att en person kommer att utöva brottslig verksamhet som innefattar vissa i lagen angivna brott främst inom säkerhetspolisens område, t.ex. sabotage, spioneri och terroristbrott. Sedan 2020 är det även möjligt att använda hemlig dataavläsning enligt preventivlagen.

Regeringen föreslår nu att tillstånd till preventiva tvångsmedel ska få beviljas om det finns en påtaglig risk för att det inom en organisation eller grupp kommer att utövas brottslig verksamhet som innefattar vissa grova brott, t.ex. mord, människorov, grova narkotikabrott och grova vapenbrott och sprängningar. Enligt bestämmelsen ska det kunna ”befaras att en person som tillhör eller verkar för organisationen eller gruppen medvetet kommer att främja verksamheten”. I korthet kommer alltså de ovannämnda hemliga tvångsmedlen att kunna användas mot personer som kan antas vara gängkriminella och där det finns risk för att allvarliga brott ska begås.

Ett antal remissinstanser avstyrker förslagen helt eller delvis, bl.a. Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden, Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Stockholms tingsrätt, Sveriges advokatsamfund, Civil Rights Defenders, Stockholms universitet (juridiska fakulteten) och Umeå universitet (samhällsvetenskapliga fakulteten). Huvudinvändningarna handlar om att behovet av de föreslagna åtgärderna inte är tillräckligt utrett och att det är tveksamt vilka

¹ Dagens Juridik; ”Jag blir rädd när politiker säger att polisen ska få alla verktyg på önskelistan”, 2022-11-18.

effektivitetsvinster de skulle medföra. Bland annat mot den bakgrunden anser flera remissinstanser att det inte är proportionerligt att utvidga tillämpningsområdet för preventivlagen på det sätt utredningen föreslår. Invändningarna handlar också om att det utvidgade tillämpningsområdet inte är tillräckligt avgränsat och att t.ex. vissa brott borde strykas ur brottskatalogen. Enligt Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden borde dessutom ytterligare rättssäkerhetsgarantier och mer begränsande kvalifikationskrav övervägas. Nämnden anser vidare att åklagare inte borde få fatta interimistiska beslut inom det utvidgade tillämpningsområdet. Flera remissinstanser, bl.a. JO, JK, Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden, Sveriges advokatsamfund och Uppsala universitet (juridiska fakulteten), efterlyser en helhetssyn på regleringen om hemliga tvångsmedel. De anser att det är problematiskt att flera lagstiftningsprojekt och utvärderingar på området pågår samtidigt eftersom det försvårar bedömningen av behovet av och proportionaliteten med förslagen. Ett antal remissinstanser, däribland JK, Stockholms tingsrätt, Sveriges advokatsamfund, Stockholms universitet (juridiska fakulteten) och Civil Rights Defenders, betonar att en konsekvens av förslagen är att tredje man i stor utsträckning kan bli föremål för övervakning och de anser att utredningens analys av integritetsinfrågan i det avseendet är bristfällig. Sveriges advokatsamfund påpekar att även om avsikten är att endast nätverkskriminella ska omfattas av tillämpningsområdet finns det en risk att reglerna kommer att tillämpas även på andra personer. Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden och Svea hovrätt framför liknande synpunkter. Några remissinstanser, bl.a. Centrum för rättvisa och Umeå universitet (samhällsvetenskapliga fakulteten) efterfrågar en fördjupad analys av förslagets förenlighet med Europa-konventionen och EU:s rättighetsstadga. Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden och Stockholms tingsrätt konstaterar att utredningens förslag innebär förhållandevis stora förändringar i befintliga bestämmelser i preventivlagen och påpekar att detta kan ge upphov till tolknings- och tillämpningsproblem. Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden befarar att den lagtekniska lösningen kan försvåra en kommande utvärdering och avstyrker därför att regleringen tas in i preventivlagen.

Vänsterpartiet instämmer i remissinstansernas kritik. Det är orimligt att utvidga preventivlagens bestämmelser på en sådan oprecis grund som gängtillhörighet. Vi ser en stor risk i att väldigt många människor som av någon anledning har kontakt med en person som kan tänkas vara delaktig i gängkriminalitet kommer att övervakas. Regeringen skriver också i sin proposition (s. 78) att bestämmelsen i vissa fall kan komma att träffa även andra personer, t.ex. grupperingar som inte omfattas av vad som i dag ses som ett kriminellt nätverk. Enligt regeringen är det dock rimligt att personer som planerar att tillsammans begå ett mycket allvarligt brott, och som är beredda att agera gemensamt eller för varandras räkning, omfattas av bestämmelsen.

Regleringen om ett utvidgat tillämpningsområde för preventiva tvångsmedel föreslås tidsbegränsas till att gälla i fem år. Vi anser att det är positivt med en tidsbegränsning, men dessvärre har tidigare liknande tidsbegränsad lagstiftning i princip förlängts eller permanentats utan någon större debatt eller invändningar. Tidsbegränsningen är därför inte heller i detta fall en garanti för att en seriös utvärdering av bestämmelsen kommer att göras. Regeringen anser inte heller att det behövs någon särskild reglering kring utvärderingen (prop. 2022/23:126 s. 85).

5.2 Nya straffvärdeventiler för flerfaldig brottslighet

Under en förundersökning får hemliga tvångsmedel som huvudregel användas endast om någon är skäligen misstänkt för ett brott. Under vissa förutsättningar får hemliga tvångsmedel användas även för att utreda eller fastställa vem som skäligen kan misstänkas för ett brott.

I dag gäller att hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation och hemlig kameraövervakning får användas vid en förundersökning om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, vissa särskilt uppräknade brott samt försök, förberedelse eller stämpling till de aktuella brotten, om en sådan gärning är belagd med straff. De nämnda tvångsmedlen får även användas enligt de s.k. straffvärdeventilerna, dvs. vid misstanke om ett annat brott *om det med hänsyn till omständigheterna kan antas* att brottets straffvärde överstiger fängelse i två år. En motsvarande straffvärdeventil finns också för hemlig dataavläsning som inte gäller rumsavlyssningsuppgifter.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år, vissa särskilt uppräknade brott samt försök, förberedelse eller stämpling till de aktuella brotten, om en sådan gärning är belagd med straff. Enligt straffvärdeventilen får hemlig rumsavlyssning även användas vid en förundersökning om vissa brott som anges i en särskild brottskatalog, *om det med hänsyn till omständigheterna kan antas* att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år. Straffvärdeventilen är också tillämplig på hemlig dataavläsning som gäller rumsavlyssningsuppgifter.

Regeringen föreslår nu att s.k. straffvärdeventiler för *flerfaldig brottslighet* bör införas när det gäller hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation, hemlig kameraövervakning, hemlig rumsavlyssning och hemlig dataavläsning. Det innebär alltså att tvångsmedlen ska få användas vid misstanke om flera brott vars samlade straffvärde överstiger en viss nivå, i stället för som i dag för enstaka brott. I dag är det alltså inte möjligt att med stöd av straffvärdeventilerna använda hemliga tvångsmedel vid misstanke om flera brott där det samlade straffvärdet kan antas vara högt, men där de enskilda brotten är mindre allvarliga. Straffvärdeventilerna ska endast gälla brottslighet som har utövats i organiserad form eller systematiskt.

Journalistförbundet, som motsätter sig straffvärdeventiler för flerfaldig brottslighet, anser att de nya straffvärdeventilerna kommer att leda till att avlyssningsförbudet aktualiseras i fler fall och att det hotar källskyddet. JO lyfter i sitt remissvar fram avsaknaden av statistik och anser att det är tveksamt om utredningen har presenterat tillräckliga skäl för att lägga fram förslag till straffvärdeventiler för flerfaldig brottslighet. Vidare påpekar JO att det är troligt att användningsområdet kommer att öka på grund av kommande straffskärpningar och om synen på flerfaldig brottslighet skärps. Svea hovrätt och Stockholms universitet (juridiska fakulteten) framför liknande synpunkter. Integritetsskyddsmyndigheten ifrågasätter lämpligheten i att föregå den pågående utvärderingen av lagen om hemlig dataavläsning och avstyrker därför samtliga förslag som gäller det tvångsmedlet.

Vänsterpartiet har förståelse för att regeringens förslag skulle vara användbart vid systematisk brottslighet där de enskilda brotten har ett tämligen lågt straffvärde, t.ex. vid ekonomisk brottslighet eller vissa övergrepp med lägre straffvärden som riktas mot barn. Men hänsyn måste också tas, dels till att straffen har skärpts för ett flertal brott, dels till att regeringen även aviserat kommande straffskärpningar. Vänsterpartiet är inte

för generella straffskärpningar men vi har stått bakom tidigare regeringars förslag om bl.a. skärpta straff för brott riktade mot barn och andra sexualbrott. Vidare är det viktigt att de hemliga tvångsmedlen omges av strikta restriktioner för när de får användas. Detta gäller samtliga metoder men i synnerhet hemlig rumsavlyssning på grund av intrång i den personliga integriteten för den eller de som avlyssnas. Vi anser att de föreslagna straffvärdeventilerna urvattnar skyddet för integriteten och rättssäkerheten på ett orimligt sätt. Enligt vår mening bör hemliga tvångsmedel vara avsedda att användas då någon är misstänkt för brott med högre straffvärden. Detta är även ett synsätt som stämmer överens med EU-domstolens krav på att hemliga tvångsmedel endast får användas för att utreda allvarlig brottslighet.

5.3 Utvidgade brottskataloger

Hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation och hemlig kameraövervakning får bl.a. användas vid en förundersökning om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, vissa särskilt allvarliga brott samt försök, förberedelse eller stämpling till de aktuella brotten, om en sådan gärning är belagd med straff. Brottskatalogerna för hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation och hemlig kameraövervakning omfattar brott som Säkerhetspolisen ansvarar för att utreda, t.ex. spioneri och terroristbrott.

Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation får användas vid en förundersökning om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader och vissa särskilt uppräknade brott samt försök, förberedelse eller stämpling till de aktuella brotten, om en sådan gärning är belagd med straff. Brottskatalogen för hemlig övervakning av elektronisk kommunikation omfattar, förutom brotten inom Säkerhetspolisens verksamhetsområde, även dataintrång, barnpornografibrott som inte är att anse som ringa, narkotikabrott och narkotikasmuggling. Hemlig övervakning av elektronisk kommunikation får även användas för att utreda vem som skäligen kan misstänkas för sådana brott som kan leda till hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation.

Hemlig dataavläsning som inte gäller rumsavlyssningsuppgifter får användas vid samma brott som hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation och hemlig kameraövervakning.

Regeringen föreslår i sin proposition att brottskatalogerna för hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation, hemlig övervakning av elektronisk kommunikation, hemlig kameraövervakning och hemlig dataavläsning som inte gäller rumsavlyssningsuppgifter ska utvidgas. Bland annat föreslås att en rad brott som innebär övergrepp mot barn läggs till den nuvarande brottskatalogen. Men även brott som utpressning, mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling. Vänsterpartiet ser värdet av fler utredningsverktyg särskilt när det gäller brott mot barn. Samtidigt anser vi att det är viktigt att de hemliga tvångsmedlen reserveras för de brott som har högre straffvärden.

Flera remissinstanser, bl.a. Stockholms universitet (juridiska fakulteten) och Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden, är kritiska till att föra in mindre allvarliga brott i brottskatalogerna. JO anser i linje med detta att utredningen inte har lyft fram tillräckligt starka skäl för att inkludera brott med böter i straffskalan. JK och Svea hovrätt framför liknande synpunkter. JO och Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden pekar i detta sammanhang på det EU-rättsliga kravet att hemliga tvångsmedel endast får

användas för att utreda allvarlig brottslighet. JO anför vidare att utredningen inte på ett övertygande sätt har lyckats förklara varför användandet av hemliga tvångsmedel skulle vara en effektiv åtgärd för att lagföra fler fall av mened. Integritetsskyddsmyndigheten, JO och Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden anser att en utvidgad brottskatalog för hemlig kameraövervakning inte kan motiveras enbart av systematiska skäl utan måste svara mot ett faktiskt behov. Vänsterpartiet instämmer i remissinstansernas kritik och är inte beredda att stå bakom regeringens förslag om utökade brottskataloger.

5.4 Nya möjligheter att utreda vem som skäligen kan misstänkas för ett brott

För att kunna använda hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation krävs enligt dagens lagstiftning att någon är skäligen misstänkt för ett brott. Det krävs också att en adress, t.ex. ett telefonnummer eller en e-postadress, eller en kommunikationsutrustning, t.ex. en mobiltelefon, har en viss koppling till den skäligen misstänkte för att en brottsbekämpande myndighet ska få tillstånd att avlyssna adressen eller utrustningen. Även vid hemlig dataavläsning som gäller kommunikationsavlyssningsuppgifter krävs att någon är skäligen misstänkt och att det informationssystem som åtgärden avser kan kopplas till den skäligen misstänkte. Den nuvarande regleringen innebär att det inte finns någon möjlighet att använda hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation eller hemlig dataavläsning som gäller kommunikationsavlyssningsuppgifter i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för ett brott. En sådan möjlighet finns däremot i fråga om hemlig övervakning av elektronisk kommunikation och motsvarande hemlig dataavläsning. Dessutom får hemlig kameraövervakning användas för att fastställa vem som skäligen kan misstänkas för ett brott.

Regeringen föreslår i sin proposition att hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation och hemlig dataavläsning som gäller kommunikationsavlyssningsuppgifter ska få användas i syfte att utreda vem som skäligen kan misstänkas för ett brott, om det är av synnerlig vikt för utredningen.

Sveriges advokatsamfund anser att förslaget innebär ett paradigmskifte inom straffprocessrätten då användningen av hemliga tvångsmedel helt frikopplas från brottsmisstanken. Förslaget kan enligt Advokatsamfundet inte anses uppfylla kraven på behov, nödvändighet och proportionalitet. Konsekvenserna av förslaget är att tillämpningen av reglerna om hemliga tvångsmedel blir oförutsägbar och godtycklig när det kommer till frågan om mot vilka individer åtgärden kan användas. Utredningen konstaterar i sin utvärdering att förslaget innebär ”vissa ökade integritetsrisker”. Mot bakgrund av att de åtgärderna föreslås rikta sig mot individer som inte ens kan misstänkas ha begått något brott, anser Advokatsamfundet att detta konstaterande är en kraftig underdrift. Enligt Advokatsamfundet förefaller det som om kravet på synnerlig vikt är uppfyllt så snart det konstateras att det inte är möjligt att på annat sätt fastställa vem som skäligen kan misstänkas för brottet. Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden skriver i sitt remissvar att förslaget innebär en stor förändring. Enligt nämnden blir tvångsmedelsanvändningen mindre förutsebar och riskerar i större utsträckning att riktas mot personer som visar sig vara varken misstänkta eller på annat sätt intressanta för brottsutredningen. Nämnden avstyrker förvisso inte förslaget men framhåller vikten av att tvångsmedelsanvändningen omedelbart avbryts när syftet har uppnåtts. Telenor Sverige AB kan inte se att förslaget uppfyller EU-rättsliga krav på skydd för privatliv

och förtrolig kommunikation. Bolaget anför även att införandet av en registrerings-skyldighet för kontantkort avsevärt minskat problemen med anonyma användare av elektroniska kommunikationer. Journalistförbundet avstyrker förslaget med hänvisning till att det kommer att leda till att avlyssningsförbudet aktualiseras i fler fall, vilket hotar källskyddet. Uppsala universitet (juridiska fakulteten) anser att förslaget luckrar upp den redan suddiga gränsen mellan underrättelseverksamhet och förundersökning. Universitetet utgår från att förslaget inte täcker åtgärder av mer allmän och proaktiv karaktär, såsom angrepp mot en hel kommunikationsplattform som används av kriminella.

Vänsterpartiet anser i likhet med flera av remissinstanserna att regeringens förslag innebär en alltför stor utvidgning av möjligheterna att använda hemliga tvångsmedel. Förvisso skriver regeringen i sin proposition (s. 122) att det kommer att krävas att en förundersökning pågår för att tvångsmedlen ska få användas. Vidare ska åtgärden vara av synnerlig vikt för utredningen av det aktuella brottet. Tvångsmedlen bör alltså, enligt regeringen, *inte* få användas om det enda syftet med åtgärden är att förebygga eller förhindra brott. Vänsterpartiet kan dock se att det finns en stor risk att den nu föreslagna ändringen kommer att bana väg för just ett sådant förslag från högerregeringen. Vi konstaterar också att det redan i dag finns möjligheter att använda vissa hemliga tvångsmedel, t.ex. hemlig övervakning av elektronisk kommunikation och hemlig kameraövervakning, trots att det inte finns någon identifierad person som skäligen kan misstänkas för brottet. Vi anser därför, till skillnad mot regeringen, att den föreslagna lagändringen varken är proportionell eller nödvändig.

5.5 Beslut om hemlig rumsavlyssning och hemlig kameraövervakning ska kunna knytas till en person

Hemlig kameraövervakning får i dag som huvudregel endast avse en plats där den skäligen misstänkte kan antas komma att uppehålla sig. Om det inte finns någon som är skäligen misstänkt för brottet, får hemlig kameraövervakning användas för att övervaka den plats där brottet har begåtts eller en nära omgivning till denna plats. Vid hemlig kameraövervakning får den verkställande myndigheten under vissa förutsättningar, och efter särskilt tillstånd, i hemlighet skaffa sig tillträde till och installera tekniska hjälpmedel på en plats som annars skyddas mot intrång. Detta får dock inte avse tillträde för installation av tekniska hjälpmedel i någons stadigvarande bostad.

Hemlig rumsavlyssning får i dag endast avse en plats där det finns särskild anledning att anta att den skäligen misstänkte kommer att uppehålla sig. Om åtgärden avser någon annan stadigvarande bostad än den misstänktes, får hemlig rumsavlyssning användas endast om det finns synnerlig anledning att anta att den misstänkte kommer att uppehålla sig där. Vissa platser, t.ex. medieredaktioner och läkarmottagningar, får inte bli föremål för hemlig rumsavlyssning. Uppgifter från hemlig kameraövervakning och hemlig rumsavlyssning kan också hämtas in med hemlig dataavläsning. Vid hemlig dataavläsning monterar polisen ingen avlyssnings- eller kamerautrustning, utan i stället utnyttjar de ett informationssystem som har en viss koppling till den skäligen misstänkte. Ett sådant informationssystem kan t.ex. vara en dator, mobiltelefon eller läsplatta. Konkret kan det t.ex. handla om att man aktiverar den misstänktes webbkamera eller mikrofonen på den misstänktes mobiltelefon.

Regeringen föreslår i den aktuella propositionen att det ska införas en möjlighet att knyta ett tillstånd till hemlig kameraövervakning, hemlig rumsavlyssning eller hemlig dataavläsning som gäller kameraövervaknings- eller rumsavlyssningsuppgifter till den skäligen misstänkte i stället för en viss plats. Tillstånd att knyta beslutet till en skäligen misstänkt i stället för en viss plats ska ges endast om det finns särskilda skäl till det. Vidare ska det i tillståndet alltid anges villkor för att tillgodose intresset av att enskildas personliga integritet inte kränks i onödan. Regeringen motiverar sitt förslag med att de kriminella har ändrat beteende. Enligt de brottsbekämpande myndigheterna har det under de senaste åren blivit mer regel än undantag att kriminella väljer att ha sina fysiska samtal på platser där de känner sig trygga för risken för avlyssning, t.ex. utomhus i rörelse eller på en parkbänk. Det är alltså mer sällan som hemlig rumsavlyssning eller hemlig kameraövervakning kan verkställas i ett avgränsat utrymme. Detta har lett till att åklagare i vissa fall begärt och ibland även fått domstolens tillstånd till hemlig rumsavlyssning på större bestämda platser, såsom den plats längs en viss väg där den misstänkte kan förväntas uppehålla sig eller på offentlig plats i en viss angiven stad där ett möte kan förväntas äga rum. Denna tendens till uppluckring av platsbegreppet illustrerar enligt regeringen de problem som kan uppstå på grund av kravet på att ett tillstånd till hemlig rumsavlyssning ska knytas till en viss plats (prop. 2022/23:126 s. 145). När det gäller hemlig kameraövervakning uppstår liknande problem om ingen plats som kan pekas ut i ett tillstånd till hemlig kameraövervakning finns och det saknas möjlighet att placera ut kameror, eftersom det på förhand inte är känt var de behövs. Regeringen vill nu råda bot på problemet genom att bl.a. ge polis och åklagare möjlighet att med ”exempelvis en kamerautrustad drönare följa och filma den misstänktes väg utan upptäckt” (prop. 2022/23:126 s. 146).

Sveriges advokatsamfund, Integritetsskyddsmyndigheten och Lunds universitet (juridiska fakulteten) avstyrker förslaget. Remissinstanserna anser att det utan ett krav på plats är svårt att bedöma vilket intrång i den personliga integriteten som åtgärden medför. Göteborgs tingsrätt, JO och Internetstiftelsen framför liknande synpunkter. Journalistförbundet avstyrker förslaget med hänvisning till att det kommer att leda till att avlyssningsförbudet aktualiseras i fler fall och att det därför hotar källskyddet.

Enligt Vänsterpartiet är hemlig rumsavlyssning ett av de mest integritetskränkande hemliga tvångsmedlen. Att knyta tillståndet till en misstänkt individ i stället för en viss plats innebär att fler människor som befinner sig i närheten riskerar att avlyssnas. Detsamma gäller hemlig kameraövervakning med t.ex. drönare. Regeringen menar att det inte finns några problem ur integritetssynpunkt eftersom den tekniska utvecklingen gör att såväl drönare som kameror och avlyssningsutrustning kan riktas så att utomstående personers integritet inte riskeras (prop. 2022/23:126 s. 149). Vänsterpartiet delar inte regeringens bedömning.

5.6 Ökad användning av överskottsinformation

Uppgifter som kommer fram vid användningen av hemliga tvångsmedel och som handlar om något annat än det brott eller den brottslighet som legat till grund för åtgärden kallas överskottsinformation. För enskilda innebär användningen av hemliga tvångsmedel ett betydande intrång i den personliga integriteten, och att använda den information som tvångsmedlen ger tillgång till för andra ändamål kan innebära ett ytterligare intrång. I dag får överskottsinformation som framkommer under en

förundersökning vid användning av hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation, hemlig övervakning av elektronisk kommunikation och hemlig kameraövervakning som huvudregel användas för att utreda ett annat brott, om förundersökning om det brottet pågår. Om förundersökning inte pågår får informationen användas för att inleda en förundersökning endast om det är föreskrivet fängelse i ett år eller mer för brottet och det kan antas att brottet inte leder till endast böter, eller om det finns särskilda skäl. När det gäller överskottsinformation som framkommer vid användning av hemlig rumsavlyssning under förundersökning gäller däremot som huvudregel att informationen varken får användas för att utreda brott som omfattas av en pågående förundersökning eller för att inleda en förundersökning. Ett undantag finns dock för allvarliga brott. Även överskottsinformation som framkommer när hemliga tvångsmedel används utanför en förundersökning med stöd av preventivlagen får användas för att inleda en förundersökning eller för att utreda brott som omfattas av en pågående förundersökning vid vissa allvarliga brott. Utöver detta saknas lagregler för hur överskottsinformation får användas vid användning av hemliga tvångsmedel enligt rättegångsbalken och preventivlagen.

Regeringen föreslår i sin proposition att åklagare utan några begränsningar ska få besluta att uppgifter som har kommit fram vid användning av hemliga tvångsmedel enligt rättegångsbalken eller preventivlagen får användas för ett annat ändamål än det som har legat till grund för åtgärden. Detta ska även gälla för postkontroll, dvs. kvarhållande av försändelse.

Civil Rights Defenders, JO och Journalistförbundet har invändningar mot utredningens bedömning av förslagets negativa inverkan på den personliga integriteten. Brå, Stockholms tingsrätt och Umeå universitet (samhällsvetenskapliga fakulteten) anför att det är för oprecist att tillåta användning för andra ändamål och att användningen behöver avgränsas ytterligare. Civil Rights Defenders, Integritetsskyddsmyndigheten, Internetstiftelsen, JO, Sveriges advokatsamfund och Umeå tingsrätt avstyrker förslaget. De anser även att begreppet ”andra ändamål” inte är tillräckligt tydligt. Enligt JO motiverar brottsbekämpningsintresset inte att dagens begränsningar tas bort i sin helhet. JO och Sveriges advokatsamfund anser att de föreslagna ändringarna skulle kunna leda till att användningen av hemliga tvångsmedel ökar och medföra en ökad risk för att hemliga tvångsmedel används för andra ändamål än vad som är tänkt. Liknande synpunkter framförs av Internetstiftelsen och Umeå tingsrätt.

Vänsterpartiet instämmer i utredningens förslag om att de nuvarande reglerna om användning av överskottsinformation i rättegångsbalken och preventivlagen bör ersättas av en tydligare reglering. Dock är regeringens förslag alltför långtgående och vi kan inte stå bakom det. Användningen av överskottsinformation bör rimligen vara tydligt begränsad för att regeringens påstådda syfte med att stärka rättssäkerheten, förutsebarheten och möjligheten till efterkontroll ska kunna uppnås (prop. 2022/23:126 s. 174).

5.7 Avslutande synpunkter

Vänsterpartiet anser att regeringens förslag i propositionen måste ses som en helhet och i ljuset av både tidigare och kommande lagändringar av liknande karaktär. Vi ser med oro på en utveckling som innebär ökad övervakning av människor, i synnerhet i fall då de inte är misstänkta för brott. Kombinationen av flera hemliga tvångsmedel samtidigt

innebär särskilda risker för människors integritet. Vi befarar även att det nu aktuella förslaget kommer att bana väg för ännu fler integritetskränkande förslag som inte står i proportion till syftet att lösa allvarliga brott. En mer allmän hemlig övervakning med t.ex. drönare i brottsförebyggande syfte framstår inte längre som någon avlägsen dystopisk framtid. De åtgärder som regeringen föreslår för att stärka enskildas rättssäkerhet, t.ex. en rätt för den misstänkte att få en sammanställning över uppgifter som inte ingår i protokollet eller i anteckningarna från förundersökningen (s.k. sidomaterial) och att beslut och åtgärder om hemliga tvångsmedel enligt rättegångsbalken och preventivlagen ska dokumenteras, är inte tillräckliga. Vi kan sammanfattningsvis inte stå bakom regeringens proposition.

Riksdagen bör avslå regeringens proposition 2022/23:126. Detta bör riksdagen besluta.

Guðrun Nordborg (V)

Nadja Awad (V)

Tony Haddou (V)

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Jessica Wetterling (V)